

Agnieszka Budnik

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0009-0000-7812-5872

<https://doi.org/10.26881/ndps.2023.51.03>

Rekonstrukcja współczesnych dyskursów zogniskowanych wokół „ochrony życia” i „prawa do aborcji” w Polsce w perspektywie posthumanizmu. Studium pedagogiczne

Posthumanizm to nowy sposób myślenia i mówienia o człowieku, jego miejscu w świecie i relacji z nie-ludzkimi bytami. Przegląd poglądów definiowanych jako posthumanistyczne, ujawnia niejednoznaczność tego paradygmatu. W niniejszym artykule, stanowiącym fragment rozprawy doktorskiej, dokonano podziału na posthumanizm filozoficzny i transhumanizm. Wybór posthumanizmu jako wiodącej perspektywy teoretycznej wynikał ze wstępnych badań (rozpoznania problematyki na Facebooku) w których język posthumanistyki bardzo często pojawiał się zarówno w postach, jak i w komentarzach użytkowników Facebooka. Analiza literatury opisującej źródła i poglądy definiowane współcześnie jako posthumanistyczne, a także dotychczasowe badania języka sporu „ochrony życia” i „prawa do aborcji” innych autorów, umożliwiła postawienie pytań i celów badawczych w kontekście posthumanistyki. Problemy badawcze odnoszą się do analiz warstwy językowej – do komunikacyjnych praktyk zachodzących w przestrzeni Facebooka. W wyniku analizy wyodrębniono i opisano dwa dyskursy zogniskowane wokół „ochrony życia” – dyskurs osobowy i *chrześcijański weganizm* oraz dwa wokół „prawa do aborcji” – dyskurs utylitarystyczny i dyskurs feministyczny. Jednym z istotnych ustaleń poznawczych projektu badawczego jest wskazanie na problematykę uczenia się w przestrzeni Facebooka. Użytkownicy Facebooka uczą się w sytuacjach pokonywania granic „bańki komunikacyjnej” (Malinowski 2016). Ustalenie to przeczy dotychczasowym sposobom opisywania Facebooka przez pryzmat zamkniętych wspólnot komunikacyjnych (Kirkpatrick 2011).

Słowa kluczowe: posthumanizm, dyskurs, życie, aborcja, konflikt, Facebook, Internet

Reconstruction of contemporary discourses focused on 'protection of life' and 'right to abortion' in Poland in the perspective of posthumanism. Pedagogical study

Posthumanism is a new way of thinking and talking about human beings, their place in the world and their relationship with non-human beings. A review of concepts, defined as posthumanist, reveals the ambiguity of this paradigm. This article distinguishes between philosophical posthumanism and transhumanism. The choice of posthumanism as the leading theoretical perspective resulted

from preliminary research (identification of issues on Facebook) in which the language of the posthumanities it appeared very often both in posts and in the comments of Facebook users. An analysis of the literature describing the sources and views defined today as posthumanist, as well as previous research on the language of the dispute ‘protection of life’ and ‘the right to abortion’ by other authors, It made it possible to pose questions and research goals in the context of posthumanities. Research problems refer to the analysis of the linguistic layer – to the communication practices taking place in the Facebook space. As a result of the analysis, two discourses focused on ‘protection of life’ – personal and *Christian veganism*, and two of ‘the right to abortion’ – utilitarian and feministic ones. One of the important cognitive findings of the research project is to point to the problems of learning in the Facebook space. Facebook users are learning in situations where the boundaries of the ‘communication bubble’ (Malinowski 2016). This finding contradicts the current ways of describing Facebook through the prism of closed communication communities (Kirkpatrick 2011).

Key words: posthumanism, discourse, life, abortion, conflict, Facebook, Internet

Perspektywy teoretyczne

Po ponad pięciu wiekach dominacji humanizmu zaczęto wątpić w jego dogmaty. Niektóre formy krytyki całkowicie zrywały z antropocentrycznym sposobem myślenia, dostrzegając, że człowiek jest częścią większej całości, częścią Wszechświata. Inne, nie odrzucając całkowicie antropocentryzmu, w krytyce humanizmu dostrzegały możliwość emancypacji od starego porządku ufundowanego na tradycji i religii lub możliwość stworzenia lepszego człowieka. Ta różnorodność form krytyki humanizmu utrudnia jednoznaczne określenie jej początków. Według niektórych interpretacji za jej początek można już uznać Oświecenie lub pierwsze lata XX wieku, kiedy pojawiła się refleksja nad związkami człowieka z maszyną, według innych – późne lata 40. XX wieku, wtedy kiedy pojawił się słynny list M. Heideggera o „humanizmie”, według jeszcze innych – lata 60. XX wieku, kiedy rozwinął się antyhumanizm, bądź też lata 80. XX wieku, kiedy to D. Haraway poczyniła *Manifest cyborgów*. Zdaniem A. Sulikowskiego krytyka humanizmu jest trwałym faktem kulturowym (2013: 7–8). Myśl, w której upatruje się siłę zdolną do pozbawienia humanizmu jego hegemonicznej pozycji oraz do zerwania granic i podziałów, które legitymizował (ludzkie i nie-ludzkie), jest posthumanizm.

Posthumanizm jest definiowany także jako filozoficzny i polityczny motyw w literaturze, popkulturze i teorii, który cechuje się radykalną decentralizacją tradycyjnego pojęcia spójnego, suwerennego i samodzielnego człowieka, aby ukazać, w jaki sposób już na zawsze ewoluuje „razem z”, konstytuuje i jest konstytuowany przez odmienne formy życia i maszyny. Zasadniczym czynnikiem sprawczym odmiennej reprezentacji człowieka są gwałtowne przemiany technologiczne, umożliwiające klonowanie i cyborgizację, a także coraz częściej ujawniające się refleksje na temat wspólnego „stawania się” ze zwierzętami, pokrewieństwa.

Emancypacja człowieka od tradycyjnych ram humanizmu może mieć charakter technologiczny (transhumanizm), jak i wymiar krytyczny (posthumanizm filozoficz-

ny). Oba sytuują się w relacji do klasycznego humanizmu, który w swoich założeniach prezentuje wizję człowieka samoświadomego, samodzielnie i samostanowiącego. Transhumanizm nie przekracza tego wyobrażenia. Jest rodzajem utopii technologicznej, w której każdego rodzaju rozszerzenia – genetyczne, mechaniczne i cyfrowe – służą otrzymaniu lepszego człowieka. Transhumanistyczne wizjonerstwo nie przełamuje zatem klasycznego paradygmatu, jego centrum w dalszym ciągu ma charakter antropocentrycznego esencjalizmu. Posthumanizm krytyczny to przenicowanie wizji humanistycznej. Człowiek jest konstruktem społecznym, jest symbiotyczny, uzależniony od relacji z innymi i otoczeniem, rozproszony/sieciowy, niegotowy, współewoluujący, w wiecznej negocjacji ze światem i innymi gatunkami.

Posthumanizm krytyczny nie przekreśla całkowicie wszystkich aspektów humanizmu, lecz stanowi przejaw zwątpienia w jego poszczególne tezy, w jego monopol. Osłabieniu ulega pozycja człowieka jako istoty uprzywilejowanej ze względu na przynależność gatunkową. Tak więc nie jest to kres człowieka w ogóle, ale człowieka takiego jaki został wykreowany zgodnie z humanistycznymi wyobrażeniami. Krytyce został poddany brak odpowiedzi humanizmu na to, co nie-ludzkie, co pociąga za sobą konsekwencje etyczne i ogranicza ufność wobec niego. Posthumanizm krytyczny nie uznaje hierarchicznych podziałów na naturę/kulturę, człowieka/maszynę, człowieka/zwierzę itp. W tym obszarze poszukuje się przede wszystkim zrównoważonych sposobów współistnienia ludzi, nie-ludzi i maszyny (Braidotti 2017: 9–25).

Kluczowym dla posthumanizmu jest założenie, zgodnie z którym stworzenie nowej filozoficznej metafizyki ustanowi fundament dla nowej etyki praktycznej obejmującej nie tylko człowieka, ale także inne byty, takie jak: zwierzęta, roboty, insekty, bakterie i wirusy. Jako perspektywa interdyscyplinarna przecina między innymi pola biologii, genetyki, cybernetyki, studiów nad zwierzętami, potworami (*monster studies*) i niepełnosprawnością. Z jednej strony posthumanizm to kondycja ontologiczna dzisiejszego człowieka, z drugiej – nowy sposób ujmowania go. Można stwierdzić, że posthumanizm jawi się współcześnie jako propozycja mająca zastąpić projekt humanizmu – reinterpreterując go i poszerzając. Wśród posthumanistycznych dziedzin wymienia się między innymi studia kulturowe, animal studies, studia nad rzeczami, a więc badania nad tożsamością i mechanizmami wykluczenia różnych grup, które doświadczają represji.

Posthumanizm na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat uległ rozlicznym modyfikacjom i polaryzacji. Obecnie można mówić o wielu posthumanizmach, których rzecznicy znacznie się od siebie różnią w swoich poglądach na tak kluczowe zagadnienia, jak uprzywilejowany status ludzkiego gatunku czy stosunek do technologii. Z jednej strony są bowiem ci, którzy kontestują humanizm za jego antropocentryzm, androcentryzm i stosunek do natury, z drugiej zaś strony są tacy, którzy bezgranicznie ufając technologiom, oczekują nadejścia superczłowie-

ka lub też postczłowieka. Co należy wyraźnie podkreślić, oba nurty łączy wspólne postrzeganie człowieka jako nieposiadającego stałej i niezmiennej natury, generalnie jednak nie mają one nic wspólnego jeśli chodzi o korzenie i perspektywy.

Wybór posthumanizmu jako wiodącej perspektywy teoretycznej wynikał ze wstępnych badań (rozpoznania problematyki na Facebooku), w których język posthumanistyki bardzo często pojawiał się zarówno w postach, jak i w komentarzach użytkowników Facebooka.

Istotny dla analizy materiału empirycznego jest fakt, że mamy do czynienia z wieloma posthumanizmami, skonstruowanymi na bazie koncepcji i idei różnych autorów, posługującymi się odmiennym językiem i kategoriami opisu, takich kwestii jak np.: człowiek, życie, kobieta, osoba. Świadomość tych różnic i krytyki posthumanizmu dotyczącej obrony natury i godności ludzkiej (Fukuyama 2004; Habermas 2003), nakazują uważnie przyglądać się językowi i kategoriom pojawiającym się w starciach na Facebooku.

Metodologia

Analiza literatury opisującej źródła i poglądy definiowane współcześnie jako posthumanistyczne, a także dotychczasowe badania języka sporu „ochrony życia” i „prawa do aborcji” innych autorów¹, umożliwiła postawienie pytań i celów ba-

¹ A. Dąbrowska (1994), *Językowe ujęcie problemu aborcji w świetle deklaracji programowych i wypowiedzi przedstawicieli Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] J. Anusiewicz, B. Siciński (red.), *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna* (s.151–162), Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej; Gawlicz K. (2005), *Płeć i naród. Dyskurs dotyczący aborcji w „Naszym Dzienniku” a konstruowanie tożsamości narodowej* [w:] E. Zierkiewicz, I. Kowalczyk (red.), *Kobiety, feminizm i media* (s. 99–115), Konsola; Graff A. (2001), *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*, Wydawnictwo W.A.B.; Habowski M. (2002), *Nauka społeczna Kościoła w świetle prasy katolickiej w Polsce (1989–1995). Wybrane problemy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego; Heinen J., Matuchniak-Krasuska A. (1995), *Aborcja w Polsce. Kwadratura koła*, Polskie Towarzystwo Religioznawcze; Łobodzińska R. (1994), *Językowe ujęcie problemu aborcji w świetle deklaracji programowych i wypowiedzi przedstawicieli Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego* [w:] J. Anusiewicz, B. Siciński (red.), *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna* (s. 125–132), Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej; Matuchniak-Krasuska A. (2010), *Kategorie i reguły polskiego dyskursu o aborcji* [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski (red.), *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce* (s. 131–156), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne; Pawlik W. (2010), *Spór o aborcję, czyli sztuka parlamentarnej erystyki* [w:] M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski (red.), *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce* (s. 159–189), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne; Piotrowski A. (2010), *Tożsamość zbiorowa jako temat dyskursu polityki (analiza przypadku)* [w:] M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski (red.), *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego* (s. 185–220), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne; Seiffert I. (1994), *Językowe ujęcie problemu aborcji w wypowiedziach polityków Unii Wolności* [w:] J. Anusiewicz, B. Siciński (red.), *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna* (s. 133–150), Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej; Wejbert-Wąsiewicz E. (2011), *Aborcja. Między ideologią a doświadczeniem indywidualnym. Monografia zjawiska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; Wejbert-Wąsiewicz E. (2012), *Aborcja w dyskursie publicznym. Monografia zjawiska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

dawczych w kontekście posthumanistyki. Wśród dyskursów, które wpisują się w retorykę posthumanizmu, należy wymienić za A. Sulikowskim, m.in. *gender* i *queer studies*, teorię postkolonialną, teorię rasową a także badania biopolityczne. Dla problematyki niniejszego artykułu szczególnie kluczowe są *gender studies* i badania biopolityczne (Sulikowski 2013: 170–176).

W kontekście badań posthumanistyki istotny jest także fakt, że technologia nie jest usytuowana wewnątrz nas, lecz współorganizuje ludzki świat: współtworzy mechanizmy represjonowania, a także często niezauważalne mechanizmy regulowania, porządkowania ciała społecznego, czy też kontrolowania ciała biologicznego. Z tej perspektywy – „technika bierze nas w posiadanie”, natomiast posthumanistyka może być interpretowana jako reakcja na uprzedmiotowienie człowieka. Nie chodzi tylko o to, że we współczesnej relacji z wysoko zaawansowaną technologią człowiek staje się obiektem, lecz również o to, że ludzie traktują siebie nawzajem jak przedmioty. Jako przykład niektórzy autorzy przywołują tutaj sytuację, w której człowiek po wypadku, zawieszony między życiem a śmiercią, staje się potencjalnym dawcą organów (Gajewska 2011: 240). Posthumanistyka bada więc również takie relacje – a więc nie tylko te, które zachodzą między ludźmi a nie-ludźmi, ale odnosi się również do identyfikacji i interpretacji nowych zjawisk w społeczeństwie ludzkim – do wyzwań i problemów na przykład prawnych i etycznych, które stawia przed nami współczesna cywilizacja.

Na podstawie dociekań teoretycznych postawiono następujące problemy badawcze: Jaki jest status kobiet w obrębie poszczególnych dyskursów „ochrony życia – prawa do aborcji” w perspektywie posthumanizmu?; Jakie znaczenia przypisuje się kapitałowi cielesnemu i rozrodczemu kobiet w perspektywie posthumanizmu?; Jaki jest ontologiczny status embrionu/płodu ludzkiego w poszczególnych dyskursach „ochrony życia – prawa do aborcji” w perspektywie posthumanizmu?; W jakich kategoriach użytkownicy Facebooka ujmują kwestie „ochrony życia – prawa do aborcji”?; Jakich strategii językowych używają?; W jakich celach kwestie „ochrony życia – prawa do aborcji” są wykorzystywane przez użytkowników portalu społecznościowego?; W jaki sposób uobecniają się w języku znaczenia de-antropocentryczne? Problemy badawcze odnoszą się do analiz warstwy językowej – do komunikacyjnych praktyk zachodzących w przestrzeni Facebooka.

Wstępne analizy poprzedzające etap badań właściwych dawały podstawę, by przemieścić analizę dyskursów „ochrony życia – prawa do aborcji” poza spór światopoglądowo-prawny (moralny) i umieścić go w ramach filozoficzno-technologicznych badań nad życiem, jego początkami i terminacją. Spór moralny pojawił się tu wyłącznie jako czynnik pośredniczący, a nie jako pozycja, z której dokonuje się rekonstrukcja i interpretacja tych dyskursów.

Biorąc pod uwagę problematykę badawczą, przedmiot badań oraz znaczenie uporządkowanego myślenia w postępowaniu badawczym wybrano nurt konstruktywistyczno-interpretacyjny postępowania badawczego. Stanowi on jeden z głównych paradygmatów porządkujących badania jakościowe. Według N.K. Denzin i Y.S. Lincoln (2009: 51), każde badanie jest interpretatywne, ponieważ podejmuje je badacz o określonych odczuciach i przekonaniach na temat świata i tego, w jaki sposób należy go pojmować.

Przyjęto definicję dyskursu zaproponowaną przez M. Czyżewskiego, czyli określenie go jako „sferę publicznego komunikowania się”. Wśród dziedzin i pól tematycznych składających się na tak rozumiane całościowe pole dyskursu wyróżnić można trzy częściowo zachodzące na siebie obszary: dyskurs publiczny, dyskurs polityki oraz dyskurs polityczny (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2010: 19). Do dyskursu publicznego należą wszelkie przekazy dostępne publicznie – dyskursy instytucjonalne, dyskursy związane z określonymi światami społecznymi, a także dyskursy środków masowego przekazu (inaczej – dyskursy medialne). Te ostatnie obejmują m.in. rozpowszechniane przez media przekazy dyskursu publicznego (tamże). Przywołanie teorii opisanej przez M. Czyżewskiego wydaje się zasadne, gdyż problem „ochrony życia – prawa do aborcji” funkcjonuje w dyskursie polityki, który stanowi element dyskursu publicznego.

Badania Facebooka

Najważniejszym czynnikiem, który zachęca do prowadzenia badań w sieci, jest dostępność ogromnego korpusu danych tekstualnych i wizualnych wytwarzanych przez użytkowników Facebooka. Brak bezpośredniej interakcji badawczej, swoboda wypowiedzi to elementy, które pozytywnie wpływają na proces zbierania danych. Wyniki badań uzyskano dzięki obserwacji niejawniej. Obserwację rozpoczęto w sierpniu 2018 r., a ukończono w czerwcu 2023 r. Codzienne „scrollowanie” (przewijanie) treści wyświetlanych na fanpage’ach i stronach, stała się techniką zbierania danych. Interesujące posty (dotyczące praw zwierząt, aborcji, praw reprodukcyjnych, przypadków dzieci urodzonych z wadami letalnymi lub śmierci kobiet po ogłoszeniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego) zapisywano w sekcji „Ulubione”. Następnie, podczas analizy, komentarze spod postów kopiowano i segregowano do osobnych plików, według wstępnie ujawnionych kategorii, które umożliwiły wyodrębnienie dyskursów zogniskowanych wokół „ochrony życia” i „prawa do aborcji” w Polsce w perspektywie posthumanizmu. Korpus danych empirycznych do analiz stanowił zbiór 326 postów. Przedmiotem obserwacji były zachowania w sieci (wymiana zdań pod publikowanymi postami i zdjęciami).

Choć komunikacja na Facebooku ma potencjalnie charakter komunikacji globalnej, to badania objęły zjawiska lokalne, polskie i fragmentaryczne. Wyniki analiz nie są i nie mogą być uogólniane i przenoszone na szerszą populację. Odnoszą się do wymiarów i układów komunikacyjnych, w których zostały wytworzone.

Aby móc dokonać rekonstrukcji dyskursów zogniskowanych wokół „ochrony życia” i „prawa do aborcji” przeanalizowano treści opublikowane (posty i komentarze pod nimi) z następujących stron: *Wyzwolenie Zwierząt*² (ponad 42 tys. obserwujących), *Aborcyjny Dream Team*³ (134 tys. obserwujących), *Fundacja Pro – Prawo do Życia*⁴ (137 tys. obserwujących), *Fundacja na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny*⁵ (46 tys. obserwujących). Obserwowano także wpisy niektórych osób publicznych posiadających konto na Facebooku: Magdaleny Korzekwy-Kaliszuk⁶ (70 tys. obserwujących), Tomasza Terlikowskiego⁷ (38 tys. obserwujących), Sylwii Spurek⁸ (25 tys. obserwujących), Zuzanny Wiewiórki⁹ (2 tys. obserwujących), Natalii Broniarczyk¹⁰ (1,8 tys. obserwujących), Kai Godek¹¹ (310 obserwujących).

Wyniki analiz – rekonstrukcja dyskursów

W wyniku analizy wyodrębniono i opisano dwa dyskursy zogniskowane wokół „ochrony życia” – dyskurs osobowy i *chrześcijański weganizm* oraz dwa wokół „prawa do aborcji” – dyskurs utylitarystyczny i dyskurs feministyczny. W postach i komentarzach opublikowanych na portalu społecznościowym Facebook poświęconym kwestii „ochrony życia” i „prawa do aborcji” można odnaleźć zarówno stanowiska etyczne wpisujące się w filozofię posthumanizmu krytycznego, który postuluje zniesienie linii podziału między ludźmi a nie-ludźmi w kwestii prawa do życia, jak i stanowiska stanowiące ich radykalną formę, które stosują strategię językowe podobne do tych stosowanych przez ruchy *pro-life* i *pro-choice*: drastyczne i krwawe opisy (uśmiercania zwierząt w celu pozyskania ich ciał, zabiegu przerwania ciąży), modyfikowanie lub przemilczanie niektórych informacji, manipulowanie faktami, podawanie nieprawdziwych informacji, zawyżanie lub obniżanie danych opisujących występowanie określonego zjawiska (np. liczba wykonanych aborcji) czy deprecjonowanie oponentów sporu.

² <https://www.facebook.com/govegan55> [dostęp: 06.06.2023].

³ <https://www.facebook.com/aborcyjnydreamteam> [dostęp: 06.06.2023].

⁴ <https://www.facebook.com/FundacjaPro> [dostęp: 06.06.2023].

⁵ <https://www.facebook.com/federapl> [dostęp: 06.06.2023].

⁶ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100044333264548> [dostęp: 06.06.2023].

⁷ <https://www.facebook.com/tomasz.terlikowski> [dostęp: 06.06.2023].

⁸ <https://www.facebook.com/drSylwiaSpurek> [dostęp: 06.06.2023].

⁹ <https://www.facebook.com/zuzanna.wiewiorka.5> [dostęp: 06.06.2023].

¹⁰ <https://www.facebook.com/nata.lia.5036> [dostęp: 06.06.2023].

¹¹ <https://www.facebook.com/godekaja> [dostęp: 06.06.2023].

Pierwszym zrekonstruowanym dyskursem zogniskowanym wokół „ochrony życia” jest dyskurs osobowy. Jego źródła należy upatrywać w myśli P. Singera, który wychodzi z utilitarystycznych założeń równości interesów i maksymalizacji korzyści i minimalizacji cierpienia. Przyjęta przez etyka naturalistyczna optyka rozciąga tę zasadę na zwierzęta (Singer 2003: 66). Dyskurs osobowy opiera się na koncepcji ekocentrycznej, zgodnie z którą świat skupia wiele różnych form życia pozostających w relacji nieustannej wymiany ze sobą nawzajem. Związany jest także z weganizmem, utożsamianym nie tylko z dietą roślinną, ale również z działaniami mającymi na celu uświadamianie reszty (niewegańskich) członków społeczeństwa o konsekwencjach, które niesie ze sobą masowa produkcja mięsa i nabiału – głodzie na świecie i chorobach (nowotwory, choroby układu oddechowego, udar mózgu, cukrzyca, choroby nerek i wątroby).

Drugim zrekonstruowanym dyskursem zogniskowanym wokół „ochrony życia” jest *chrześcijański weganizm*. To zdecydowanie radykalna forma weganizmu, opierająca się na interpretacji Księgi Rodzaju, zgodnie z którą Bóg stworzył wszystkie zwierzęta, nadając im te same prawa. Można dostrzec podobieństwo pomiędzy *chrześcijańskim weganizmem* a dyskursem osobowym – oba postulują poszanowanie godności nie-ludzi, jednak wywodzą się one z odmiennych źródeł. W dyskursie osobowym jest nim teoria ewolucji, a w *chrześcijańskim weganizmie* – kreacjonizm. To, co je mocno odróżnia, to podejście do kwestii aborcji czy praw reprodukcyjnych. W ramach dyskursu osobowego jawi się *wegański feminizm*, natomiast *chrześcijański weganizm* broni życia ludzi i nie-ludzi, zdecydowanie sprzeciwiając się zabiegom terminacji ciąży. Użytkownicy określają się mianem „podwójnych prolarferów” i takie określenie chyba najtrafniej opisuje tę grupę.

Wyróżnienie *chrześcijańskiego weganizmu* jako dyskursu zogniskowanego wokół „ochrony życia” w perspektywie posthumanizmu może wydawać się błędne lub kontrowersyjne, ponieważ posthumaniści zwracają uwagę m.in. na różnego rodzaju byty powstałe w laboratoriach, ale przy tym nie postulują ograniczenia działań biotechnologicznych w imię godności (rozumianej w kategoriach antropocentrycznych), a jedynie poszanowanie istnień, które są wynikiem tego rodzaju prac. Przy czym nie chodzi tu o prostą zasadę „nie zabijać”, lecz jedynie (albo aż) o zobaczenie sensu w ich życiu, wzięcie odpowiedzialności za nie, nadanie im znaczenia (podobnie jak w przypadku zwierząt laboratoryjnych – zob. Haraway 2008). Jednak dostrzeżenie przez *wegańskich chrześcijan* nie-ludzi i ewidentne przełamanie tradycyjnie chrześcijańskiej dychotomii ludzkie-zwierzęce i symboliczne strącenie człowieka ze szczytu drabiny bytów św. Tomasza z Akwinu, które przez wiele wieków były wyjaśniane słowami Boga zapisanymi w Biblii, mają zdecydowanie rewolucyjny charakter i zasługują na uwagę.

W wyodrębnionych dyskursach – osobowym i *chrześcijańskim weganizmie* pojawia się narracja, w której dominuje kategoria „życie” zarówno ludzkie, jak i nie-

ludzkie. Ujawnione stanowiska etyczne wprawdzie różnią się podstawą filozoficzną (nauka vs. Biblia), jednak w obu obecna jest refleksja i posthumanistyczny sposób myślenia o człowieku. Strategie językowe zastosowane przez komentujących są tożsame ze strategiami stosowanymi przez ruch *pro-life*: drastyczne opisy zakrwawionych i martwych płodów oraz ciał (ludzkich i nie-ludzkich), odwołania do Holocaustu, liczne pytania retoryczne, deprecjonowanie oponenta.

Pierwszym zrekonstruowanym dyskursem, zogniskowanym wokół „prawa do aborcji”, jest dyskurs utylitarystyczny, który koncentruje się na kategorii jakości życia zarówno dzieci, które miałyby przyjść na świat z poważnymi wadami letalnymi, powodującymi ich natychmiastową śmierć bądź życie w bólu i cierpieniu, jak i ich rodzin. Zgodnie z koncepcją utylitarystyczną, aborcję z uwagi na wady embriopatologiczne płodu można interpretować jako „niestworzenie istoty”, gdyż nie narodziwszy się, nie może być osobą, nie może więc mieć poczucia utraty życia. Taka sytuacja może być zrównoważona przez wydanie na świat podobnych istot, które będą wiodły równie szczęśliwe życie (zob. Singer 2003: 126).

W analizowanych na Facebooku postach dotyczących „prawa do aborcji” dominowały opisy przypadków osób, które urodziły się z poważnymi wadami wrodzonymi (nierzadko o podłożu genetycznym), utrudniającymi im nie tylko codzienne i samodzielne funkcjonowanie, ale godne życie. Komentarze można podzielić na trzy grupy: podejmujące kwestię jakości życia osoby głęboko niepełnosprawnej, niezdolnej do samodzielnej egzystencji; podejmujące kwestię jakości życia jej rodziców (zwłaszcza matek) zdominowanych przez niepełnosprawność ich dziecka; podejmujące kwestię opieki państwa nad ludźmi z niepełnosprawnościami i pomocy dla ich rodzin.

Głównym pytaniem w kwestii „prawa do aborcji” w kontekście dyskursu utylitarystycznego jest: „gdzie powinna być granica między decyzją o życiu i śmierci?”. Większość komentujących posty uznała, że utrzymywanie skrajnie niepełnosprawnych ludzi przy życiu jest „niehumanitarne” i „obrzydliwe”. Odwoływano się również do możliwości eutanazji, aby przerwać cierpienie osoby z niepełnosprawnościami.

Drugim zrekonstruowanym dyskursem zogniskowanym wokół „prawa do aborcji” jest dyskurs feministyczny. Feminizm mieści się w ramach interpretacyjnych posthumanizmu krytycznego, gdyż podejmuje kwestię wykluczenia *Innych*, podobnie jak chociażby postkolonializm, *gender studies* czy studia nad niepełnosprawnościami. Dyskurs feministyczny koncentruje się wokół kategorii „wyboru”, przejęcia kontroli nad własnym ciałem i własną rozrodczością. Postuluje pełne prawo do aborcji, podkreślając, że dostęp do niej ma wymiar klasowy – dotyka najuboższych kobiet. Na Facebooku pojawiały się akcje – „wybór nie zakaz” czy „jej ciało, jej wybór”, których celem było zwrócenie uwagi, że zakaz aborcji nie

zmniejsza jej częstości, powoduje tylko „zepchnięcie” jej do podziemia i sprzyja „turystyce aborcyjnej”.

Źródłami dyskursów „prawa do aborcji” zarówno utylitarystycznego, jak i feministycznego jest sytuacja społeczno-polityczna w Polsce: uchwalenie wyroku Trybunału Konstytucyjnego J. Przyłębskiej, brak pomocy ze strony państwa dla rodzin osób z niepełnosprawnościami w postaci zapewniającej godny byt renty, ograniczenie rodzicom osób z niepełnosprawnościami możliwości pracy, opieki „wytchnieniowej” czy dostępności instytucji sprawujących opiekę zarówno nad małymi dziećmi (żłobki, przedszkola), jak i nad osobami z niepełnosprawnościami (Domy Pomocy Społecznej, Środowiskowe Domy Samopomocy) oraz wieloletni wpływ Kościoła na decyzje rządzących w sprawie praw reprodukcyjnych Polek.

Poniżej przedstawiono przestrzeń wynikową – strukturę dyskursów zogniskowanych wokół „ochrony życia – prawa do aborcji”, która umożliwiła udzielenie odpowiedzi na postawione wcześniej pytania badawcze, jak i dostrzeżenie podobieństw i różnic pomiędzy zrekonstruowanymi dyskursami (tab. 1).

Wnioski z badań – perspektywa pedagogiczna

Pedagogiczna perspektywa badań jest związana wprost z kategorią wiedzy – odnosi się do identyfikacji osobistej wiedzy użytkowników Facebooka, ich postaw, sposobów widzenia i oceny zjawisk społecznych. Jednym z istotnych ustaleń poznawczych projektu badawczego jest wskazanie na problematykę uczenia się w przestrzeni Facebooka. Nie jest to oczywiście ustalenie odkrywcze, gdyż portal społecznościowy był analizowany jako przestrzeń edukacyjna (Penkowska 2014). Z pewnością warto byłoby dokładniej zbadać czego i w jaki sposób uczą się użytkownicy Facebooka. Zagadnienia te nie były przedmiotem badania, ale w toku analiz pojawiły się ustalenia, które warto odnotować. Oscylują one wokół pytania: Czego użytkownicy Facebooka potencjalnie uczą się w konflikcie światopoglądowym oraz w jaki sposób uczą się w tym konflikcie? Użytkownicy Facebooka uczą się w sytuacjach pokonywania granic „bańki komunikacyjnej” (Malinowski 2016). Ustalenie to przeczy dotychczasowym sposobom opisywania Facebooka przez pryzmat zamkniętych wspólnot komunikacyjnych (Kirkpatrick 2011).

W kontekście analizowanych zjawisk można zaryzykować następujące ustalenia: użytkownicy Facebooka uczą się języka, którym mówi się o „ochronie życia” i „prawie do aborcji” oraz języka, którym mówi przeciwnik w dyskursie; uczą się strategii retorycznych, a więc zwalczania, ośmieszania lub przechwytywania kategorii, przy użyciu których użytkownicy tworzą wypowiedzi i atakują; strategii argumentacyjnych, związanych ze strategiami retorycznymi, polegających na „zarzuceniu” oponenta danymi wskaźnikami, faktami, obrazami; wzmacniania

Tabela 1. Przestrzeń wynikowa – struktura dyskursów zogniskowanych wokół „ochrony życia – prawa do aborcji”

Dyskurs	osobowy	<i>chrześcijański aweganizm</i>	utilitarystyczny	feministyczny
Kategorie	Równość interesów i maksymalizacja korzyści oraz minimalizacja cierpienia wszystkich zwierząt (ludzkich i nie-ludzkich).	Życie (niezależnie od etapu rozwoju) oraz godność ludzi i nie-ludzi, Bóg .	Jakość życia człowieka: szczęśliwe, świadome i zdrowe (pozbawione chorób). Dotyczy zarówno dzieci, które miałyby przyjść na świat z poważnymi wadami letalnymi, powodującymi ich natychmiastową śmierć bądź życiu w bólu i cierpieniu, jak i ich rodzin.	Wybór, przejęcie kontroli nad swoim ciałem i rozrodczością.
Fundament/ Znaczące źródło	Etyka naturalistyczna umożliwiająca rozciągnięcie utilitarystycznych założeń o nie-ludzi. Nauka (biologia)/ ewolucjonizm/ <i>Wyzwolenie zwierząt</i> P. Singera, <i>Enemies, A Love Story</i> I. B. Singera.	Nauka kościoła, kreacjonizm/Biblia.	Filozofia utilitarna/świadectwa ludzi opiekujących się dziećmi lub dorosłymi z niepełnosprawnościami.	<i>Women's studies</i> /poglądy feministek: J. Butler, G. Steinem, F. Kennedy oraz doświadczenia aborcyjne innych kobiet.
Definicja życia	Życie zaczyna się w momencie uzyskania świadomości.	Życie zaczyna się od poczęcia i kończy się naturalną śmiercią	Życie zaczyna się w momencie uzyskania świadomości. W przypadku płodu mamy do czynienia z pewną „potencjalnością”.	Życie rozpoczyna się po narodzinach. Najważniejsze jest życie kobiety (jej zdrowie psychiczne i fizyczne).
Definicja wyboru	Jest świadomym niezadawaniem cierpienia i bólu nie-ludziom.	Jest świadomym niezadawaniem cierpienia i bólu ludziom i nie-ludziom, w każdym innym przypadku decyzyja to morderstwo.	Jest prawem przysługującym każdej osobie, która może wybrać czy chce zakończyć bądź kontynuować życie.	Jest prawem każdej kobiety/obywatelki związanym z przejęciem kontroli nad swoim ciałem.

Dyskurs	osobowy	<i>chrześcijański weganizm</i>	utylitarystyczny	feministyczny
Najważniejsze emocje	Empatia wobec mordowanych zwierząt, złość wobec mięsożerców.	Złość i rozpacz wobec mięsożerców i feministek; współczucie i empatia wobec mordowanych zwierząt.	Może być przerwaniem cierpień.	Złość wobec rządzących, kościoła i pro-lajferów; wdzięczność i empatia wobec kobiet z doświadczeniem aborcji.
Postulowane strategie działania	Demaskowanie Upublicznianie Piętnowanie	Demaskowanie Piętnowanie Karanie	Piętnowanie	Demaskowanie Upublicznianie Piętnowanie
Definiowanie „my”	„Weganie”	„Podwójni pro-lajferzy”	„niezadający zbędnego cierpienia”/”praktyczni”	Feministki, „obronczynie kobiet”
Definiowanie „oni”/ Wróg	Spożywający mięso: „diabły wcielone”, „bestie”, „mordercy”, „psychole”, „fanatycy”, „padlinożercy”, „drapieżcy pozbawieni empatii”, „trupojady”, „patologia”.	Kobiety-morderczynie i spożywający mięso: „diabły wcielone”, „bestie”, „mordercy”, „psychole”, „fanatycy”, „padlinożercy”, „drapieżcy pozbawieni empatii”, „trupojady”, „patologia”.	Ludzie usilnie broniący życia: Kościół katolicki, chrześcijanie, pro-lajferzy, „sadyści”.	Kościół katolicki, patriarchat, „Ciemnogród”.
Walka poprzez zasoby wiedzy	„Wszyscy jesteśmy zwierzętami” (kręgowcami, ssakami); opisy procedur pozyskiwania mleka i mięsa; udostępnianie danych dotyczących wskaźników chorób wynikających z mięsnej diety, głodu na świecie.	Opisy procedur pozyskiwania mleka i mięsa – „calf induction”.	Udostępnianie danych dotyczących: - braku dostępności DPS i ŚDS dla osób z niepełnosprawnościami; - wysokości renty socjalnej dla niepełnosprawnych; - trudności w dostępie do opieki „wytchnieniowej”	Udostępnianie danych dotyczących wskaźników umieralności noworodków lub kobiet po ogłoszeniu wyroku TK.

Dyskurs	osobowy	<i>chrześcijański weganizm</i>	utyliarystyczny	feministyczny
Walka poprzez postawę	Deklaracja niespożywania mięsa; podkreślanie ewolucyjnego podobieństwa ludzi i nie-ludzi.	Deklaracja wiary w Boga; niespożywanie mięsa; podkreślanie kreacjonistycznego podobieństwa ludzi i nie-ludzi.	Deklaracja niepodtrzymywania cierpienia osoby niepełnosprawnej – sprzeciw wobec tzw. „uporczywych terapii”.	Ogólnopolski Strajk Kobiet; akcje: „ani jednej więcej”, „być jak Justyna”; deklaracja udzielania pomocy w aborcji.
Typ argumentacji	Spożywanie mięsa niesie ból i cierpienie dla nie-ludzi; stanowi akt kanibalizmu, gdyż wszyscy jesteśmy zwierzętami; jest szkodliwe dla zdrowia; przemyśl mleczarsko-rzeźny to Holocaust, seksualne wykorzystanie innych gatunków i „gwałt”.	Spożywanie mięsa niesie ból i cierpienie dla nie-ludzi; aborcja i przemyśl mleczarski to Holocaust niewinnych.	Podtrzymywanie życia pełnego cierpienia jest bestialstwem zarówno dla osoby cierpiącej jak i dla jej rodziny.	Brak dostępności do legalnej aborcji zabija kobiety; przyczynia się do zepchnięcia jej do podziemia i rozwoju turystyki aborcyjnej.
Status kobiet	Jeżeli są samoświadome – osoby; równoprawne podmioty w świecie wszystkich istnień.	Z jednej strony równoprawne podmioty w świecie wszystkich istnień; z drugiej – zagrożenie dla „życia” –morderczynie – świadome lub nieświadome – zwierząt, dzieci ludzkich i nie-ludzkich.	Pełnoprawne obywatelki mogące dokonywać wyborów w kwestii swojej rozrodzności, kontynuacji „życia”.	Pełnoprawne obywatelki mogące dokonywać wyborów w kwestii swojej rozrodzności, kontynuacji „życia”.
Kapitał cielesny i rozrodczy kobiet	Kategoria „wytlumiona” – nie pojawia się.	Zagrożenie dla „życia” – surrogatowo prezentowane w ciągu semantycznym razem z: „aborcją, eutanazją, <i>in vitro</i> ” – defini-	Kategoria „wytlumiona” – nie pojawia się.	Z jednej strony – decyzja kobiety pozwalająca jej na zarobienie pieniędzy i polepszenie swoich warunków życia;

Dyskurs	osobowy	<i>chrześcijański</i> <i>veganizm</i>	utilitarystyczny	feministyczny
Status embrionu/ płodu ludzkiego/ nie-ludzkiego	Płód/ embriion ludzki i nie-ludzki mają ten sam, równy sobie status – jednak w obu przypadkach można mówić o nich jedynie w kategoriach „potencjalności”.	Płód/ embriion ludzki i nie-ludzki mają ten sam, równy sobie status – w obu przypadkach można mówić o nich w kategoriach „świętości życia”.	Płód/ embriion ludzki i nie-ludzki mają ten sam, równy sobie status – w obu przypadkach można mówić o nich jedynie w kategoriach „potencjalności”.	Płód nie jest ważniejszy od kobiety, która nie chce być w ciąży; płód/embriion to „zaczątek” życia, zlepek komórek.
Ślady de-antropocentryzmu	Zdjęcia, opisy pokazujące, że zwierzęta czują, myślą, cierpią; sprzeciw wobec gatunkowizmowi; postulaty o nadanie zwierzętom praw na równi z ludźmi; używanie kategorii – „matka”, „dziecko” także wobec nie-ludzi; zrównywanie cierpienia zwierząt w rzeźniach do cierpienia ludzi w obozach; odwoływanie się do pokrewieństwa biologicznego ludzi i nie-ludzi: „to zwierzę i to zwierzę”; <i>Wegański feminizm</i> – porównanie praw samicy ludzkiej i nie-ludzkiej, postulat o ich walkę; opisywanie zapładniania krów jako gwałtu.	Zdjęcia, opisy pokazujące, że zwierzęta czują, myślą, cierpią; sprzeciw wobec gatunkowizmowi; postulaty o nadanie zwierzętom praw na równi z ludźmi; używanie kategorii – „matka”, „dziecko” także wobec nie-ludzi; zrównywanie cierpienia zwierząt w rzeźniach do cierpienia ludzi w obozach; odwoływanie się do pokrewieństwa biologicznego ludzi i nie-ludzi: „to zwierzę i to zwierzę”.	Eutanazja w przypadku osób cierpiących, nieświadomych – burzenie idei „świętości ludzkiego życia”.	Postulowanie aborcji na życzenia na każdym etapie ciąży – życie ludzkie nie jest „święte”.

Źródło: opracowanie własne

dyskursywnej pozycji; bronięcia własnej pozycji osadzonej w określonym dyskusje oraz atakowania przeciwnika (z naciskiem na drugi element); budowania sądów moralnych i moralnej argumentacji; tworzenia hierarchii ważności bytów oraz przekraczania dawnych dychotomii; tworzenia pozycji dyskursywnych – „świątłego obywatela” („eksperta” lub „mędrca), „rzecznika”.

Użytkownicy Facebooka uczą się przez obrazy, opisy sytuacji, fakty; emocje; przez praktyki polaryzacji; przez różnice, ale też przez szukanie podobieństw, dezawuowanie/ośmieszanie, atak, moralizowanie, szacowanie, wartościowanie istnień, praktyki autoprezentacji, poprzez konsekwentne realizowanie dyskursywnych ról „rzecznika” lub „świątłego obywatela”.

Wybrane problemy badawcze nie dotyczyły kwestii uczenia się. Jednak refleksje dotyczące uczenia się w konflikcie w przestrzeni Facebooka nasuwają się same i nie sposób ich pominąć. Wątki te można nazwać nieplanowanymi rezultatami, które zaistniały w przestrzeni wynikowej i stanowią potwierdzenie pedagogiczności projektu badawczego. Ustalenia te są interesujące poznawczo, ale niestety nie są pogłębione. Z pewnością wymagają dokładniejszych analiz i odrębnych badań.

Bibliografia

- Braidotti R. (2017), *Posthuman Critical Theory*, *Journal of Posthuman Studies*, 1, 1: 9–25.
- Czyżewski M. (2010), *W stronę torii dyskursu publicznego* [w:] M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski (red.), *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego* (s. 49–120). Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Denzin N.K., Lincoln Y.S. (2009), *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych* [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1 (s. 19–76), Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fairclough N., Duszak A. (2008), *Wstęp: krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i badań społecznych* [w:] A. Duszak, N. Fairclough (red.), *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej* (s. 7–29), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Fukuyama F. (2004), *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, Wydawnictwo Znak.
- Gajewska G. (2011), *Człowiek/zwierzę/roślina/maszyna – perspektywa posthumanistyczna*, *Studia Europaea Gnesnensia*, 4: 225–245.
- Habermas J. (2003), *Przyszłość natury ludzkiej. Czy zmierzamy do eugeniki liberalnej?*, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Haraway D.J. (2016), *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*, University of Minnesota Press.
- Haraway D.J. (2008), *Zwierzęta laboratoryjne i ich ludzie*, *Krytyka Polityczna*, 15: 102–116.
- Heidegger M. (1977), *List o „humanizmie”* [w:] tegoż, *Budować, mieszkać, myśleć*, Warszawa.
- Kirkpatrick D. (2011), *Efekt Facebooka*, Oficyna Wolters Kluwer.

- Kopińska V. (2016), *Krytyczna analiza dyskursu – podstawowe założenia, implikacje, zastosowanie*, *Rocznik Andragogiczny*, 23: 311–334.
- Palka S. (2006), *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Penkowska G. (red.), *Fenomen Facebooka. Społeczne konteksty edukacji*, Wydawnictwo Kate-dra.
- Silverman D. (2007), *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Singer P. (2003), *Etyka Praktyczna*, Książka i Wiedza.
- Sulikowski A. (2013), *Posthumanizm a prawoznawstwo*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Urbaniak-Zajac D., Piekarski J. (2001), *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych: studia i materiały*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wolfe C. (2010), *What is posthumanism?*, University of Minnesota.